

Проф. др Марија Игњатовић¹
Асс. др Димитар Апасиев²

QUAESTIO MAIESTATIS СУЂЕЊЕ ПРЕД МАЈЕСТАТСКОМ КВЕСЦИЈОМ КАО РЕДОВНИМ РИМСКИМ КРИВИЧНИМ СУДОМ

Abstract: Средином другог века пре наше ере, специјални, екстраординарни, истражни и привремени квести - односно нередовни сенаторско-поротни кривични судови, тачније 149. године пре наше ере, прерастају у редовне кривичне судове. Ови судови су заседали на Форуму и били су називани Ординарним квестима (*Quaestiones ordinariae*) или другачије „перпетуалним /перманентним, редовним судовима“ (*Quaestiones perpetuae*). У најбурнија времена за Рим, квестиони судови су, у великој мери, истиснули раније форме у кривичном правосуђу а, крајем периода Републике, афирмисали су се као јединствене форме кривичног суђења, надлежне да суде не само за тачно одређена кривични дела, него су под њиховом јурисдикцијом биле и целе групе сродних недозвољених-правних радњи, односно јавни деликти (*delicta publica* или *crimina*).

Кључне речи: антидржавни криминалитет, повреда величанства, Јулијеви закони, клевета и увреда.

УВОД

Средином другог века пре наше ере, специјални, екстраординарни, истражни и привремени квести - односно нередовни сенаторско-поротни кривични судови, тачније 149. године пре наше ере, прерастају у редовне кривичне судове. Ови судови су заседали на Форуму и били су називани Ординарним квестима (*Quaestiones ordinariae*) или другачије „перпетуалним /перманентним, редовним судовима“ (*Quaestiones perpetuae*). Да не би било забуне, битно је напоменути да ови судови нису били општи кривични судови. Њихова јурисдикција није била одређивана преко критеријума „казна“, као што је то био случај у когниционом поступку, него преко вида дела

¹ Игњатовић је ванредни професор на Правном факултету Универзитета у Нишу (Р. Србија). Контакт: marija@prafak.ni.ac.rs.

² Апасиев је асистент-докторанд на Правном факултету Универзитета „Гоце Делчев“ – Штип (Р. Македонија). Контакт: dimitar.apasiev@ugd.edu.mk.

(*crimina*). При том, квестиони судови нису судили само за тачно одређена кривична дела, него су били надлежни за целе групе сродних недозвољених радњи тј. за јавне деликте. Овакво решење квестионих судова показало се као згодно и еластичније, па су квестиони судови у најбурнија времена за Рим у великој мери истиснули раније форме кривичног правосуђа, и крајем периода Републике афирмисали су јединствени систем форми у кривичном правосуђу.

Од периода позне Републике, број и видови редовних кривичних судова били су у непрекидном порасту, тако да је у време Сулине диктатуре било седам оваквих судова, а касније је тај број повећан на десет. Међу њима посебно значајни били су следећи кривични судови: репетудинска квесција, пекулаторска, фалциска, амбитуска, мајестатска, сикариска, инјуриска, адултериска и друге квесције, од којих посебан предмет овог рада и анализе биће мајестатска квесција.

I. ИСТОРИЈАТ МАЈЕСТАТСКЕ КВЕЦСИЈЕ У РИМУ

Редовни кривични судови за велеиздају, непослушност и увреду његовог величанства или тзв. мајестатска квесција (*Questio perpetua de maiestate* или *Quaestio maiestatis*) били су надлежни за поротно суђење за дела, која су, у почетку, била оквалификована као повреда величанства и државе.

Правни извори наводе да је ово дело било познато још код старих народа и да је за њега дословно била предвиђена смртна казна због “умањења угледа величанства пред римским народом” (*crimen [imminutae] maiestatis populi Romani*). Касније суђење, према *lex maiestatis*, односно према закону за повреду „Његовог Царског имена и Божанствене величине“ ширило се и на римског принцепса и његову породицу. Заправо, у та дела убрајала су се и дела која су била третирана као повреда императорског величанства, угледа, достојанства, дигнитета и кредибилитета. Међутим, како је у случају процесуирања овог дела, тужбени захтев остајао на снази и по смрти тужиоца, правни стручњак Улпијан (Domitius Ulpianus /170.–223. год.) је истицао да то не може да се односи на све видове повреде величанства, него само на оне које подразумевају директан напад на Царство или царев живот [cf. Montesquieu, *De l'esprit des lois*, II, 12, 9].³

Први који је осмислио овај “жалосни закон” био је диктатор Сула. Овај закон донет је у каснорепубликанском периоду – *Lex Cornelia de maiestate* (81. год. пр.н.е.) и у суштини био је први закон који је предвиђао постојање првог редовног кривичног суда за ову намену. О томе

³ Види: Монтескје, *О духу закона - Том I*, Београд, ЗИД „Филип Вишњић“, 1989, стр. 217.

сведоче и Цицеронова писма и беседе.⁴ Нешто касније, ове одредбе из тзв. Корнелијевог закона, преузимају Цезар и Август и инфлатирају их у два рано-империјска тзв. **Јулијева закона** (*leges Iulia maiestatis* или *Lex Iulia de maiestate* / 46. и 8. год. пр.н.е.) – која су у суштини и предвиђала различите варијације овог дела.

Тако су ова кривична дела била подељена на две велике групе: а) *crimen laesae maiestatis* – која су обухватала тешке форме овог дела (дезертерство, предаја војске, убијање заробљеника, непоштовање имунитета магистрата, њихово киднаповање или насилништво извршено над њима (*violatio*) и слично), а за које је најчешће била предвиђена казна прогонства; и б) *crimen minutae maiestatis* – која су обухватала лакше форме дела, односно увреде упућене носиоцима јавних функција као истовременим носиоцима народног достојанства. Ово је сасвим природно и у складу са животом у Риму, будући да су магистрати били бирани од стране народа и сматрало се, на неки начин, да суверенитет од народа прелази у руке магистрата. Овде су се убрајала и она понашања која су се третирали као „недовољно указивање дужне почаст и пажње“ неком вишем магистрату, односно, његовом империјуму (неиспуњавање обавезе за становање (*assurgere*) или умањење статуса у његовом присуству (*adaperire caput*); или, пак, неполазак на пут (*decedere de semita*) тзв. несилазак са коња при уличном мимоилажењу са његовом ликторском пратњом (*descendere ex quo*).⁵ На крају, у овај тип преступа, како је то истицао и Мотескије, требало би убројити и „дрске преступе“, заправо преступницима би требало третирати и потказиваче и клеветнике, који не само да се нису кажњавали у Риму, већ су за своје понашање били и награђивани. [cf. Tacitus, *Annales*, I, 72–74; IV, 34 и 36; & Mont., *De l'ésprit...*, II, 12, 16].⁶

Историјски записи говоре да је први пут оваква оптужба била подигнута на основу *Lex Apuleia de maiestate* (103. год. пр.н.е.) и то због „неспособности и корумпираности“ једног римског генерала у војном походу против Германа, као и због „непримењивања одлука изгласаних на скупштинама“. Са касније донетим *Lex Varia* (90. год. п.н.е.) овим кривичним делом били су обухваћени и они који су „уз помоћ и савете“ (*ope et consilio*) наговарали савезнике да оружјем крену против Римљана. Временом значење *maiestatis* се проширивало и на различите облике предавања, војне бунтове, унутрашње побуне, одустајања или неиспуњавања дужности које су произилазиле из вршења службе – чиме су практично била обухваћена и непријатељска деловања против државе (*perduellio*).

⁴ Пример: *Pro Cluentio*, *In Pisonem*, *In Verrem* и др. Види: Adolf Berger, *Encyclopaedic Dictionary of Roman Law*, Philadelphia, The American Philosophical Society, 1953, p. 547, 550, 554, 561 и 662.

⁵ Детаљније: Жика Бујуклић, *Форум Романум - Римска држава, право, религија и митологија*, Београд, Центар за публикације Правног факултета у Београду & Досије, 2005, стр. 378–379.

⁶ Види: Монтескје, *op. cit.* (Tom I), стр. 221–222 [f. 45]. „*Et quo quis distinctior accusator, eo magis honores assequatur, ac veluti sacrosanctus erat*“.

На основу правних извора не можемо прецизно рећи шта је обухватао тачно овај **антидржавни криминалитет** (*crimen maiestas*), будући да то није било законом конкретно прецизирано, па се зато, његово значење најчешће у пракси тумачило на различите начине (прешироке или претесне интерпретације). Тек са Јулијевим закон било је предвиђено да се под овим делом подразумевало све оно што “угрожава јавну сигурност и безбедност народа” [cf. D. 48, 4]. Посебан спецификум овог дела било је то, што ово дело није морало да буде учињено на римској територији или само од стране римског грађанина.⁷

У првим вековима нове ере и ритуали хришћана били су третирани као *maiestatis*. Временом ова могућност кажњавања постала је јако оружје у рукама владара и властодржаца који су под изговором за наводну увреду величанства кажњавали дела, речи, па чак и намере оних личности које им нису биле драге [cf. Тас., *Ann.*, I, 72]:

То је, [Тиберије] поново вратио на снагу закон за повреду величанства које се, под истим именом, код старих односило на разне преступе – на пример, ако неко повреди величину римског народа предајом или бунтовништво грађана и, коначно, због лошег управљања државом, кажњавало се за извршено дело, а причање се није кажњавало. [После дугог времена] Август се је први позвао на тај закон, подстакнут дрскошћу Касија Севера, који је бесрамним писањем озлогласио [многе] виђене мушкарце и жене. Врло брзо иза тога, када је претор Помпеј Макер питао за савет – да ли треба да суди за повреда величанства [принцепс] Тибериј му је одговорио да закони мора да се извршавају! Исте садржине, били су и стихови непознатих аутора, раширени међу народот, а уперени против његове жестокости и надмености, као и стихови који су описивали његово неслагање са мајком[Ливија Августа].⁸

Правни историчари сведоче да у **Принципату**, за време императора Клаудија, као и првих осам година од владавине Нерона, уопште није било оваквих суђења за повреду величине и угледа величанства. Тацит наводи податак да су се суђења за мејестатски криминалитет учесталила 62. године, за време владања цара Нерона (Nero / 37.–68. год.). До тог периода о слободи,

⁷ **D. 48, 4 – Ad legem iuliam maiestatis** (D. 48, 4, 1, 1 - Ulpianus 7 de off. procons.: *Maiestatis autem crimen illud est, quod adversus populum romanum vel adversus securitatem eius committitur. quo tenetur is, cuius opera dolo malo consilium initum erit, quo obsides iniussu principis interciderent: quo armati homines cum telis lapidibusve in urbe sint convenientve adversus rem publicam, locave occupentur vel templa, quove coetus conventusve fiat hominesve ad seditionem convocentur: cuiusve opera consilio malo consilium initum erit, quo quis magistratus populi romani quive imperium potestatemve habet occidatur: quove quis contra rem publicam arma ferat: quive hostibus populi romani nuntium litterasve miserit signumve dederit feceritve dolo malo, quo hostes populi romani consilio iuventur adversus rem publicam: quive milites sollicitaverit concitaveritve, quo seditio tumultusve adversus rem publicam fiat*); &

C. 9, 8 – Ad legem iuliam maiestatis (C. 9, 8, 1 - Imperator Alexander Severus [*alex. a. paulino.; *a 223 pp.Iii id.April. maximo ii et aeliano cons.]: *Etiam ex aliis causis maiestatis crimina cessant meo saeculo, nedum etiam admittam te paratum accusare iudicem propterea crimine maiestatis, quod contra constitutionem eius dicis pronuntiasse*).

⁸ Реч је о Тиберијевој мајци Ливији Друзили, која је касније постала позната као Јулија Августа (**Livia Drusilla** или **Julia Augusta** / 58. год. пр.н.е. – 29. год. н.е.). Више о томе: Тацит, *Анали*, Три, Скопје, стр. 77–78.

достојанству, интелектуалној и моралној храбрости Римљанина, говорило се само у делима старих мајстора.⁹

У историји римског права био је чест случај преекстензивног тумачења *изигравања* дела и увреде царске величине. Најчешће ово дело су извршавали они који су радили у царској канцеларији и који су били миљеници императора. Монтескје потенцира да се овим именом назива нешто што то изворно није, чиме се је правила много груба злоупотреба власти. Тако, на пример, један царски закон, који је донет у време Грацијана, Велентинијана и Теодосија, предвиђао је прогон „скрнавитеља царске величине“, дакле, свих оних који су доводили под знак питања владареву мисао и оног који би показао сумњу у заслуге људи који су одређено лице бирали за вршење некакве државне службе.¹⁰ Један други закон, пак, донесен у време Аркадија и Хонорија предвиђао је да они који критикују владаре министре и службенике су криви за овај злочин, будући да тиме имплицитно нападају и самог владара;¹¹ а од Теодосијевог кодекса, пак, дознајемо да и ковање лажног новца, тј. фалсификовање монета (*falsa moneta*), је третирано као “повреда царске величине”, јер се најчешће не монетама крио лик императора. [cf. Mont., *De l'ésprit*, II, 12, 8].¹²

Са друге стране, било је и оних римских царева који су свесно смањивали прешироку примену овог кривичног дела. Тако, на пример, када је Паулин известио цара Александра Севера (Alexander Severus / 208–235 год.) да се спрема да оптужи једног судију заради повреде царске величине, цар му је одговорио да „у његовом веку нема место за индиректно наношење увреде цезару“.¹³ Исто тако, једном сенатском одлуком, било је одлучено да они који сакупљају делове од одбачених царских статуа не могу да се сматрају оним лицима која повређују царску величину; а, исто тако су, цареви Север и Антонин својевремено писали Понтију да не треба да се сматрају починиоцима повреде царске величине они који продају носећене статуете са ликом цара. Исти ови цареви су писали и Јулију Касију да „онај који случајно баци камен на царску статуу не сме да буде третиран као извршилац дела повреда царске величине.“ [cf. Mont., *De l'ésprit*, II, 12, 9].¹⁴

⁹ Тако и Војислав Саракински у Предговору на македонски превод Тацита, *Анали*, op. cit., стр. 21–22.

¹⁰ Реч је о трећем закону у Кодексу *De crim. sacril.: Sacrilegii instar est dubitare an is dingus sit quem elegerit imperator*.

¹¹ Види: Пети закон, *ad. Leg. Jul. maj.* [Cod. IX, tit. VIII].

¹² Види: Монтескје, op. cit. (Tom I), стр. 215–216.

¹³ *Etiam ex aliis causis majestatis criminal cessant meo saeculo*. L. I, Cod., [lib. IX, tit. VIII], *ad leg. Jul. maj.*

¹⁴ Види: Монтескје, op. cit. (Tom I), стр. 216–217.

II. НЕДЛЕЖНОСТ МАЈЕСТАТСКЕ КВЕЦСИЈЕ

1. Одговорност за написан текст

Историјски посматрано, римска кривично-правна историја је евалуирала од периода када за кривично дело учињено преко написаног текста уопште није била предвиђена казна, па све до периода када се исто дело строго кажњавало а често и злоупотребљавало. Тако, на пример, преко историчара Тацита дознајемо да је принцепс Август строго кажњавао сатиричне приче уперене против моћника и богаташа (*carmen famosum*);¹⁵ док је, пак, његов наследник Тибериј кажњавао само она писања која су била уперена лично против њега.

Тако на пример, у његово време Анархије Приск био је оптужен и осуђен не само за проневеру конзула Крита, Кајсија Корда, већ је значајно и то што је његова кривица проширена и на повреду угледа, што се у то време додавало у свим оптужбама.[cf. Тас., *Ann.*, III, 38]:

Принцепс, откако је прво био укoren од стране судија што је [претходно неосновано] ослободио од кривице за прелубу [неког] Антистија Ветера, који је био једен од највиђенијих људи у [провинцијата] Македоније, вратио је [овога] назад да одговара за 'повреду величанства' – као бунтовник иако умешан у намере Рескупориса,¹⁶ који је у то време, повео рат против нас [Римљана]. Окривљени је био осуђен на прогонство, са додатком да се држи на неко острво које није био у близини Македонији, а ни Тракије.¹⁷

У исто време, за време владавине принцепса Тиберија, један потказивач уништио је римскиог витеза Клуторија Приска који је написао **песму**, односно поему (*occentare*), у којој је оплакао смрт војсковође Германика и за то га је принцепс богато новчано наградио. Али у оптужници додало му се још и то што је Клуториј, док је Друс био болестан саставио и другу песму у којој се хвали да ће, ако и Друс умре, да добије још већу новчану награду. Окривљени Клуториј, наводно је читао ову контраверзну песму у дому П. Петронија, пред његовом таштом Вителијом и пред много других виђених римских жена. На суду, све жене бојећи се сведочиле су да су тако нешто слушале. Једино је Вителија упорно тврдила да тако нешто није слушала. Али изабрани конзул, Хатериј Агрипа, више је поверовао у изјаве сведока, а не Вителије, због чега је Клуториј био осуђен на смрт. Једини који је стао у одбрану Клуторија био је Лепид који је у свом обраћању истакао следеће [cf. Тас., *Ann.*, III, 49–50]:

¹⁵ На пример, Кремуције Корд био је окривљен зато што је у својим летописима Цезаревог убицу Касија назвао „последњим међу Римљанима“.

¹⁶ Реч је о владоцу Рескупорису Другом (Rhescuporis II), из Сапиенске династије, који је управљао као клијент тадашњом Источном Тракијом.

¹⁷ Види: Тацит, *op. cit.*, стр. 164.

Сенатори, ако гледамо јединствено оно што је [окривљени] Клуториј Приск, својим поганим устима, оскрнавио – за њега није довољна не само казна затвора, већ ни јама, нити пак мучење што се примењивало на робове. Али ако умереност принцепса и примери предака, па и ваши, ублажавају срамна дела, и ако се прави разлика између сујете и злих дела, у том случају има места и за предлог да се Клуторије казни, да не остане некажњен, а ми нећемо да се кајемо због наше строгости или благости. Отуда ја врло често слушах како наш принцепс жали што се неко убије не чекајући милост принцепса. Сада је Клуторије жив; ако буде spaшен, он неће да представља [апсолутно] никакву опасност за државу, али и да буде погубљен – тај никоме неће да послужи за пример. Његова писанија, пуна глупости, су потпуно безначајна и кратковечна. Не треба уопште да се страхује да ће да се деси нешто страшно или озбиљно од некога ко сам открива своја срамна дела не пред срцима мушкарца, него пред женама [и римским госпођама]. Ипак, нека напусти Рим, нека му се одузме имовина и нека се пошаље у прогонство. Зато ја сматрам да треба да се подвргне закону за повреду величанства.¹⁸

Од бивших конзула, једино је Рубелиј Бланд подржавао овај компромисан предлог Лепида, док су остали били да се подржи предлог конзула Агрипе. Тако да је Приск био одмах одведен у затвор и погубљен. Принцепс Тибериј, својим уобичајним лицемерјем, пожалио се Сенату, да су сенатори почели строго да кажњавају и за незначајне повреде и да изричу сурове казне за само изговорене речи. Такође, похвалио је и Лепида за одбрану, али у исто време, није укорио Агрипу за строгост. Након овог догађаја, Сенат је донео одлуку на основу које се сенатска пресуда, пре него да ступи на снагу, чува десет дана у државној ризници¹⁹ и за то време се продужава живот оних лица која су осуђена на смрт. Али сенатори нису имали слободу да мењају пресуде, нити је пак Тиберије за то време давао помиловање. [Тас., *Ann.*, III, 51].²⁰

Исто тако, за време владавине принцепса Тиберија, у години када су конзули били Корнелије Кос и Асиниј Агрипа, био је окривљен Кремутије Корд са једном новом и до тада нечувеном оптужбом. Он је издао историјску књигу тзв. анале у којима је хвалио Цезарове убице Брута и Касија. За Касија је чак наводно написао да је био „последњи истински Римљанин“. Сенатори су одлучили да јавно спале његове рукописе, али неки од њих су ипак били сачувани тј. скривени и објављени. Касније је император Калигула укинуо ову сенатску забрану и ове су књиге биле јавно постављене у библиотеци.²¹

¹⁸ Детаљније: Тацит, *op. cit.*, стр. 170–171.

¹⁹ Државна ризница и архив су се налазили у Сатурновом храму у Риму. Одлуке Сената нису смеле да буду извршене пре него што су биле депониране и архивирани.

²⁰ О томе: Тацит, *op. cit.*, 171.

²¹ Види: Љубинска Басотова, бел. прев. – Тацит, *op. cit.*, 212 [ф. 34].

2. Одговорност за изговорену реч

Када је реч о вербалним деликтима, познат је један случај из времена принцепса Тиберија који сликовито потврђује јачање мајестатског права. Заправо, реч је о Апулеји Варили, унуки сестре првог принцепса Октавијана Августа. Апулеја је била оптужена да је погрдним речима и казивањима исмејала не само божанског Августа, неко и његовог наследника Тиберија и његову мајку. Додатно, била је оптужена и за прељубу, при чему је принцепс принципијално захтевао да се прави разлика између дела повреде части и угледа величанства и да се казни само ако је скривено и погрдно говорила о Августу, док за изречене увреде није захтевао да се води истрага.[cf. Тас., *Ann.*, II, 50]:

Упитан од стране конзула шта мисли о казивању против његове мајке [Ливије Августе], прећутао је; потом, следећег дана, на сенатској седници, у њено име замолио је да се не третира као кривица, речи које су на било који начин изговорене против ње. Ослободио сам, значи, Варилу од кривице за повреду части и угледа, а тежу казну која се изриче у случају прељубе, ублажујем, али истовремено поручујем њеној родбини-према обичају предака-да је протерају двеста миља [изван града] Рима. Њен љубовник био је прогнан из Италије у Африку.²²

Даље, када говоримо о вербалном деликту због изговорених погрдних речи, и казнама које су се изрицале у вези са овим деликтом, поменућемо и један кривични поступак који је вођен против Калпурнија Писона, који се закунуо на куријатској комицији да ће напустити својевољно град Рим због неподношљиве расипности и корупције која се ширила јавним животом града. Неколико година по покретању овог поступка, још за време владавине Тиберија, Квинт Граниј је оптужио Писона да је одржао неки увредљив говор, и то тајно у коме је изрекао погрдне речи за самог принцепса. При том је додао да Писон наводно у дому чува отров, као и да је у неколико наврата у Сенат ушао опасан мачем, што је било апсолутно недопустиво, и што је представљало директну увреду за принцепса и саму римску државу. Међутим, преко овога се прешло без кажњавања, јер су оптужбе биле изузетно јаке али и недоказиве. А за друге оптужбе које су се у међувремену накупиле у великом броју, никада није био покренут судски поступак, јер је Писон, умро, у међувремену, природном смрћу. [cf. Тас., *Ann.*, IV, 21].²³

Из правних извора, позната је и једна друга расправа, која је вођена у вези са вербалним деликтом којег је починио Вотеин Монтан. Вотеин је наводно држао клеветничке беседе против Тиберија, због којих је био оптужен и кажњен. У настојању да буде што уверљивији у доказивању Вотеинове кривице, сведок Емилиј, обичан војник, детаљно је изнео погрдне речи и сочне беседе

²² О томе: Тацит, *op. cit.*, 116–117.

²³ Види: Тацит, *op. cit.*, 203.

које је држао Вотеин против принцепса. Иако су сви сенатори, због личног присуства Тиберија на саслушању, надвикивали сведока у нади да ће се просвестити и стати са изношењем ових погрдних речи и беседа, а у крајњем циљу да овај престане са непријатностима у излагању, до тога није дошло, јер је сведок настојао са великом упорношћу да докаже кривицу окривљеног. То је и резултовало тиме да се и сам Тибериј видно потресао и изгубио контролу, што њему није било својствено, па је почео гласно да виче и да се правда за све изнете неистине и клевете. Да би га смирили његови најближи сарадници почели су да му ласкају и да га моле како би се завео ред на суђењу, што је било атипично за то време. [cf. Тас., *Ann.*, IV, 42].²⁴

Такође, у време Тиберијеве владавине био је још један случај вербалног деликта за кога се судило брачном прау Германик Силији и његовој жени Сосији Гали. Иако је заправо било речи о вербалном деликту, у кривицу им се приписивало да су злоупотребили службени положај. Званично, били су оптужени од стране актуелног конзула Виселија Варона, који је покренуо поступак под изговором да је реч о одмазди за непријатељства учињена према његовом оцу. Заправо, окривљени Сариј био је кућни пријатељ са покојним војсковођом Германиком, а његова жена је била блиска са Германиковом супругом Агрипином. Германик се прочуо као заповедник легија у области Горње Рајне, и победио је чувеног германског вођу Сакровира. Многи су веровали да је знао да се припремају непријатељска дејства и да је врло често вођен самољубљем говорио против Тиберија у намери да изазве преврт и да се тако домогне власти. [cf. Тас., *Ann.*, IV, 18].²⁵ Из тог разлога био је окривљен за многа дела: стављало му се у кривицу да се самохвалио, да је знао за сваку опасности непријатељске војске, а да је ипак прекривао дуго припреман војни напад од стране непријатељског вође Сакровира; и да је његова жена, Сосија била саучесник, јер је у то време боравила са њим у провинцији. [cf. Тас., *Ann.*, IV, 19]:

*Обвинетиот замолил за кусо одлагање [на процесот], додека обвинителот [Варон] не ја напушти конзулската должност. Но, на ова се спротивставил принцепсот [Тибериј], под изговор дека е вообичаено магистратите да повикуваат приватни лица пред суд и дека [во овој случај нема ништо специфично, па] не треба да се кршат правата на конзулот... [По ваквиот расплет] обвинетиот [главно] молчел или, ако почнел да се брани, не скривал од чија омраза е притиснат... Силиј [откако предосетил како сè ова ќе заврши], со доброволна смрт, ја претекнал осудата што му претстоела.*²⁶

Неколико векова касније, у периоду Домината, а поводом истог кривичног дела “изговарање неумесних речи против императора”, цареви Теодосије, Аркадије и Хонорије писали су преторском префекту Руфин [cf. Mont., *De l'ésprit*, II, 12, 9 и 12]:

²⁴ Види: Тацит, *op. cit.*, 216–217.

²⁵ Види: Тацит, *op. cit.*, 199–200.

²⁶ Види: Тацит, *op. cit.*, стр. 201.

Ако неко изговара погрдне речи против наше личности и наше владавине, не желимо да буде кажњен: ако тај изговара погрдне речи због лакомислености, требало би да буде презрен, ако говори због глупости требало би га жалити; а ако приметите овакве радње требало би нас одмах обавестити и оставити нама да му судимо за изговорене речи сходно речима које је личност изрекла. Ми ћемо добро да одмеримо да ли да га подвргнемо суђењу или пак томе нећемо придавати никакву пажњу.²⁷

3. Одговорност за неумесне радње

Када је реч о кажњавању за различите актове, гестове, поступке и радње који се подводе под мајестатска злодела, не можемо а да не наведемо покушаје да се оптуже за ова дела скромни римски витези Фаланије и Рубиј [cf. Тас., *Ann.*, I, 73]:

Тужилац је теретио [првопоменутог] Фаланија што је приликом продаје свога дворишта (врта), блуднику и развратнику Касију продао и кип Августа. Другопоментуом, Рубирију, стављало се у кривицу што је наводно са кривоклетством обеистио божанственог Августа! Али, када је све ово било саопштено Тиберију, он је написа конзулима (који су били судије сенаторским фамилијама) да небеске почасте његовог адоптивног оца Августа нису дате да би он био тема за подсмевање и подкусуивање од стране грађана. И да се не поступа супротно религији када се његов лик заједно са киповима других биожанства, укључује у купопродају вртова и домова. Што се тиче кривоклетста, [које се ставља на терет Рубирију] требало би да се сматра да је измамио [бога] Јупитера [а не цара] – па за увреду божанства, нека сами богови воде бригу.²⁸

Неколико година касније, Граниј Маркел – који је био претор Битиније²⁹ - исто тако је био окривљен за повреду угледа и части његовог величанства и то од стране његовог квестора Цепиона Криспина. Криспину се касније у оптужби придружио и Роман Хиспон. Тужилац Цепион био је бедан, непознат човек немирног духа, који је тајним пријавама покушавао да се додвори Принцепсу. Тако је временом доводио у опасност сваког виђеног човека, па је зато постао омиљен код принцепса, а омражен код народа. Они који су следили његов пример од сиромаша и презрених, постајали су “богате тужи-бабе” и са застраживањем су наносили штету другима а на крају, у крајњој линији, и сами себи [cf. Тас., *Ann.*, I, 74]:

Тужилац [Цепион] је оптужио Маркел да лоше говори за [принцепса] Тиберија, а то је неизбежно злодело – отуда је тужилац одабрао све што је најружније

²⁷ *Si id ex levitate processerit, contemnendum est; si ex insania miseratione dignissimum; si ab injuria, remittendum. Leg. Unica, Cod. Si quis imperat. maled.* Види: Monteskje, op. cit. (Tom I), стр. 219 [ф. 36].

²⁸ Види: Тацит, op. cit., стр. 78 [ф. 120–122].

²⁹ Битинија (*Bitinia*) је освојена римска област у Азији, која се налазила између Пропонтида и Црног Мора.

у карактер принцепса и ставио је у кривицу као изговорене речи оптуженом... Хиспон, је, пак, на ово додао још и то да је статуа Маркела [намерно] била постављена више од кипова цезара и да, је на једној другој статуи, била изломљена глава [божанственог] Августа, а да је била стављена глава Тиберија! На ово се Тиберије толко расрдио и изјавио је да у овом процесу сам тај има да пусти глас и јавно да се закууне... Али и у овом случају је остало неколико тргова слободе, која је била већ и изумирању, па је на ово Гај Писон рекао: 'По који пут ће да искажеш своје мишљење, Кајсаре? Ако гласаш први имаћу кога да следим, али ако гласаш последњи плашим се да се не понесем супротно од тебе!? Збуњен овим [луцидним] речима, Тиберије се покајао и наредио је тужиоцу да одустане од даљег гоњења, као и да се оптужени ослободи кривице за повреду његовог величанства; а за другу оптужбу за проневеру- изјаснио се да се оптужени пошаље код судија-рекуператора.³⁰

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Средином другог века пре наше ере, специјални, екстраординарни, истражни и привремени квестии - односно нередовни сенаторско-поротни кривични судови, тачније 149. године пре наше ере, прерастају у редовне кривичне судове. Ови судови су заседали на Форуму и били су називани Ординарним квестима (**Quaestiones ordinariae**) или другачије „перпетуалним /перманентним, редовним судовима“ (**Quaestiones perpetuae**). Да не би било забуне, битно је напоменути да ови судови нису били општи кривични судови. Њихова јурисдикција није била одређивана преко критеријума „казна“, као што је то био случај у когниционом поступку, него преко вида дела (**crimina**). При том, квестиони судови нису судили само за тачно одређена кривична дела, него су били надлежни за целе групе сродних недозвољених радњи тј. за јавне деликте. Овакво решење квестионих судова показало се као згодно и еластичније, па су квестиони судови у најбурнија времена за Рим у великој мери истиснули раније форме кривичног правосуђа, и крајем периода Републике афирмисали су јединствени систем форми у кривичном правосуђу. Свака од постојећих квесција била је основана посебним јудицијарним законом. Њиме су била одређивана сва битна питања везана за конституисање, редовно и нормално функционисање судова: делокруг и домен поступања; начин попуњавања листе потенцијалних судова; састављање судског савета који председава у конкретном случају; редослед фаза суђења; одвијање поступка доказивања кривице; начин гласања и изрицање пресуде; каи и вид висина и модалитет за извршавање казне. Са касније донетим специјалним законима вршене су најразличитије промене у надлежности и функционисању већ постојећих квесција, па је отуда процедура пред овим судовима била

³⁰ Рекуператори (**recuperatores**) су били најмање тројица судија који су судили грађанске парнице у другој фази класичног поступка – тзв. **apud iudicem**. Они су, као правосудни орган, ишчезли у постколасичном римском праву и о њима нема података у јустинијановм законодавству. Детаљније: Тацит, *op. cit.*, стр. 79.

прилично различита. Међутим, сви они слагали су се у једном, а то је да је са њиховим постојањем власт правосудних магистрата у великој мери ограничавана, и постепено преузимања са свим ингеренцијама које су произилазиле из њиховог имеријума.

Резиме

Развој римске државе и класни сукоби у римском друштву, који су постали видљиви средином римске Републике, довели су до тога да је Сенат - као стари заштитник аристократских интереса - постао централни и најзначајнији орган државног живота. Његова надлежност, у ово време, била је значајно проширена, па је он почео да интервенише и у кривичном правосуђу. У суштини, сенатска интервенција у овој сфери имала је два основна циља: са једне стране, желело се да се ограничи моћ народних скупштина, тј. да се комплетно истисну комиције-што је било спроведено преко фактичког укидања субјективног грађанског процесног права на провокацију (*ius provocationis*); а са друге стране, желело се, што је Сенат и успео да постигне, да се ограничи коерциција (*ius coercicionis*) римским магистратима и да се они сведу само на сенатске извршне органе. Новооснованим специјализованим судовима, било је остављено само право да предлажу и да извршавају казне – као иманентно правно питање (*quaestio iuris*); док је за Сенат, односно за његове чланове-сенаторе било остављено, резервисано, ексклузивно право да решавају о кривици окривљеног – као несумњиво фактичко питање (*quaestio facti*). Ова важно сенатско овлашћење било је спроведено посебно преко **сенаторских кривичних порота**, односно тзв. квесција. Квестиони судови били су уведени у намери да се у потпуности заштити привилегован положај нобилитета.³¹ Од периода позне Републике број и видови редовних кривичних судова били су у непрестаном порасту, па тако крајем Републике - тачније за време владавине диктатора Суле (Lucius Cornelius Sulla Felix /138.–78. год. п.н.е.) – већ је постојало седам оваквих квесција. Њихов број је касније драстично повећан, а међу њима се посебно издвајала горе анализирана мајестатска квесција, надлежна за суђење за дела повезана са антидржавним криминалитетом.

³¹ Тако и Иво Пухан, „Кривични поступак у Римском праву“ (сепарат из књиге: *Грађански поступак у Римском праву*), Научна књига, Београд, 1955, стр. 81–82.

BIBLIOGRAPHIA

СЕЛЕКТИРАНА БИБЛИОГРАФИЈА ЦИТИРАНЕ И КОНСУЛТОВАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

Класични дела

*Tacitus, P. Cornelii. *Annales*.

Tacit, Kornelije. *Analī* (preveo: L. Срепајас). Београд: 1970.

*Светониј, Гај Транквил. *Дванаест римских царева*. (Превод са латинског и белешке: Весна Димовска - Јањатова и Војислав Саракинский). Библиотека „Меридијани“. Скопје: Култура, 2001.

Дванаесетте римски цезари. (Превод од латински: Виолета Костеска - Петреска). Библиотека „Воскреснати богови“. Скопје: Ѓурѓа, 2013.

Такит, Публиј Корнелиј. *Германија + Агрикола*. (Превод, предговор и белешки: Весна Димовска – Јањатова и Војислав Чанчаревиќ). Библиотека „Класика“. Скопје: Култура, 1999.

Анали (Превод од латински и поговор: Љубинка Басотова; Предговор: Војислав Саракинский). Библиотека „Сфинга“. Скопје: Три, 2005.

Тацит, Корнелије. *Анали*. (Коло LXIII, књига 422). Београд: Српска књижевна задруга, 1970.

Књиге

Borkowski, Andrew & Paul du Plessis. *Textbook on Roman Law* (3rd edition). Oxford: Oxford University Press, [First ed. 1994 and Second ed. 1997], 2005.

Montesque, [Šarl-Luj]. *O duhu zakona – Tom I*. Preveo i prilozima opremio: Aljoša Mimica. Predgovor: Aljoša Mimica i Veljko Vujačić. (Edicija „Libertas“). Београд: Zavod za izdavačku delatnost „Filip Višnjič“, 1989.

O duhu zakona – Tom II. Aljoša Mimica - Prev. (Edicija „Libertas“). Београд: ZID „Filip Višnjič“, 1989.

Razmatranja o uzrocima veličine Rimljana i njihove propasti. Prevod s francuskog: Srđan Pavlović. (Edicija „Filozofija“). Београд: Utopija, 2004.

Nicholas, Barry. *An Introduction to Roman Law*. Clarendon Law Series. Oxford: Oxford University Press, 1962 [Hardback], 1975 [Paperback].

Puhan, Ivo. *Krivični postupak u Rimskom pravu* (separat iz knjige „Građanski postupak u rimskom pravu“). Београд: Naučna knjiga, 1955.

Специјализоване енциклопедије

Berger, Adolf. *Encyclopaedic Dictionary of Roman Law*. New Series, Vol. 43, Part 2. Philadelphia: The American Philosophical Society (+ DIANE Publishing), 1953 [Reprinted 1980 and 1991].

Бујуклић, Жика. *Форум Романум – Римска држава, право, религија и митологија*. [Прво издање], (Библиотека „Приручници“). Београд: Центар за публикација Правног факултета у Београду & Досије, 2005 [Друго измењено и допуњено издање - 2006].